

Ante Sekulić:

Brat Juraj Utišinović graditelj povijesti (Fráter György történelemformáló tevékenysége)

Sažetak:

Kraći rad o Jurju Utišinovču Martinuševiću podijeljen je na dva poglavlja: u prvome se raspravlja o životnom putu poznatoga pavlina kojega ugarski pisci često nazivaju jednostavno Fráter György ili György Barát; u drugome se pak vrlo sažeto raspravlja o Bratu Jurju koji se našao u žaristu povijesnih zbivanja. Svoju graditeljsku ulogu u povijesti Ugarske i Erdelja platio je Brat Juraj glavom; dosegao je najviše službe u Crkvi (bio je biskup i kardinal) i državi (bio je gospodar Erdelja) a svoju je dosljednost posvjedočio životom: ubijen je 17. prosinca 1551., nekoliko dana prije nego što je ogrnut stožerničkim grimizom.

Životni put Jurja Utišinovića Martinuševića

Na svoj životni put prepleten povijesnim sudbonosnim lomovima krenuo je Juraj Utišinović iz Kamička,¹ jednoj od dviju drevnih hrvatskih utvrda i dvoraca na području Miljevačke župe.² Uz spomenutu utvrdnu ondje je i grad Ključica, vlasništvo velikaške obitelji Nelipića (XVI. st.)³ dok je Kamičak bio prema nokiztt mišljenjima rodno mjesto posljednjeg hrvatskog kralja Petra Svačića, hrvatskog bana Marka Mišljenovića (1506.–1508.) i Jurja Utišinovića.⁴ „Ključice su još kako tako sačuvane, a od Kamička nije ostao gotovo ni kamen na kamenu.”⁵

Kamičak pripada skupini više desetina povijesnih i prirodnih znamenitosti uz Krku, a nalazi se pri kraju sela Brištani, uz samu spomenutu rijeku, između otočića i Roškog slapa.⁶

O Kamičku je prvi povijesni spomen iz god. 1345. Tada je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik (1342.–1382.) potvrdio baštinu potomku iz plemena Svačića Ivanu, sinu vojvode Nelipića.⁷ Svačići su se naime, u XIII. stoljeću iselili iz Trogira i našli su novo boravište između rijeke Krke i pritoke joj Poljčice (Čikole), a to su područje dobili od Bele IV., hrvatsko-ugarskog kralja, kao nagradu za pomoć koju su mu pružili za tatarske provale. No poput zt brojnih naših tvrdih gradova mijenjao je Kamičak svoje gospodare ovisno o njihovoj vojničkoj i gospodarskoj moći i utjecaju.

Prema povijesnim istraživanjima gospodari Kamička

u XV. stoljeću bili su Utišinovići, jamačno „potomci starohrvatskih plemena Lapčana”.⁸ Medjutim, tvrdi grad je poznat u povijesti kao rodno mjesto Jurja Utišinovića, a Stjepan Gunjača pripominje da je početkom XVI. stoljeća (1506. i 1507.) gospodar Kamička bio Marko Hrvat Mišljenović, ban hrvatski.⁹

U opisima staroga Kamička (Stj. Zlatović, O. Utješinović-Ostrožinski, P. Bačić, A. Vrančić, A. Milin) svi su pisci složni u tvrdnji, da je okružen većim i manjim brdima „tako da se s nijedne strane ne može vidjeti, nego kad se nadalj dodje ili podanj doveze” (Stj. Zlatović), Kamičak se sastojao od utvrde-dvorca, a naselje pod njim i groblje bili su vezani za život gospodara dvorca.

Zanimljivo je upozoriti na podatak:

„Iz toga siela jednoga od najglasovitijih pokoljenja Hrvatske proizlazili su junaci i državnici u sve krajeve države hrvatske-ugarske, ter su radili i krvcu svoju proljevali po Hrvatskoj (Lici i Krbavi), po Dalmaciji, Ugarskcj, Erdelju i Biogradu – sve na korist sveukupne domovine, osobito pako stare Hrvatske”.¹⁰

O nazivu utvrde-dvorca nema teškoća: nazvan je prema mjestu na kome je sagrađen (lapillum – kamičak, kamečak), a P. Bačić spominje u opisu ostatka utvrde: „Tamo izvire živa voda iz vremena kad je grad Kamičak opstojao pod imenom Zamišten.”¹¹ No, iz toga opisa treba zabilježiti podatke: „Pred tobom na zapadu široka rijeka Krka teče kroz granitne litice, koje se okomito dižu u visine. Tamo (je) Rogovo, stari grad plemića Martinušića koga narod zove ‘Babingrad’”.¹²

Medju glasovitim ljudima iz Kamička na Krki svakako je najpoznatiji Juraj Utišinović, dvorjanin i bojovnik, pavlin i samostanski prior, biskup velikovradinski, rizničar kralja Ivana Zapolje, vrstan državnik, rojvoda i vojskovođa, vrhovni sudac i stožerni crkveni dostojanstvenik.

Obiteljsko ime Jurjevo različito je zabilježeno: Utissinovich, Utissenovich, Utisenovich, Utissinovich, Utyssenich, Utyesenich, Utisenovski;¹³ Martinuzzi, Martinisius...¹⁴ Tumačenja tolike raznolikosti u ispisivanju Jurjeva imena mogu biti različna. Prezime Utišinović dobili su jamačno od Utišenu (Utissen) ili Utješenu, sinu Matije, koji se spominje god. 1412. kao vlasnik imanja u bužanskoj županiji pod Velebitom; u kninskoj pak županiji spominju se u XV. stoljeću.¹⁵ – U

našim povijestima pišu ga: Utišinić, Utišenić i sl.¹⁶ Čini se, da bi prema Jurjevu zavičaju najpouzdanije bilo pisati Utišinović, budući da se radi o ikavskom kraju oko Kamička, Miljevaca i Drniša. To, međutim, može unositi teškoće i zabunu, jer u tom izvornom – po našem mišljenju – obliku ne nalazi se u arhivskoj gradji.

Uz obiteljsko ime Utišinović prema ocu Grguru dodavao je Juraj i majčino: Martinušević. Bila je naime Ana, njegova majka, iz staroga plemićkog roda Martinušević, Latinski i talijanski pisci skraćivali su i preinačivali ovo prezime u zašto je Juraj pridavao majčinsko obiteljsko ime očevu.¹⁷ Jamačno mu nije trebalo isticati svoje podrijetlo, poglavito nakon društvenog uspona, spomen pak na majčina brata Jakova Martinuševića, biskupa Skradinski: on nije uvjerljiv kao dokaz i razlog. U novije doba napisana je misao da je to prezime bilježio iz štovanja prema svojoj majci.¹⁸ Istina je, doduše, da je Juraj rano otišao iz roditeljske kuće (nije imao ni deset godina)¹⁹ pa je možda spomen na majku ostao trajna čežnja budućeg redovnika, uglednika i državnika. No, teško je u ovom, radu odlučno potvrditi koje od tih mišljenja, unatoč svjedočanstvu A. Vrančića da „oboje roditeljah bijahu jednako stara plemena, al ono s materine bijaše sjajnije“.²⁰

Juraj Utišinović rođen je god. 1482.²¹ Nepoznat je dan rođenja, a L. Lékaí u svom članku o Utišinoviću spominje 24. travnja. Jamačno je tako zaključio prema krsnom imenu koje se u starije doba često davalo prema svecu koji se slavio na dan djetetova rođenja. Međutim, u hrvatskim krajevima novorođena djeca su dobivala takodjer imena očeva, djedova ili pradjedova, pa se zaključak o danu Utišinovićeova rođenja (24. travnja) čini veoma nepouzdanim. Nije se takodjer nigdje u životopisima i raspravama o Jurju Utišinoviću mogla naći potvrda spomenutog mišljenja.

Jurjev otac Grgur bio je prema mišljenju nekih pisaca osiromašeni plemić, bogat djecom,²² a prema Jurjevu pismu A. Vrančiću poginuo je u borbi s Turcima. Jamačno kao ratnik Ivana Korvina, hrvatskog bana.²³ Majka mu je bila Ana – kako je spomenuto – iz roda Martinuševića. Jurjeva sestra Ana udala se za Bartolomeja Draškovića (iz Biline u Bukovici),²⁴ Iz toga braka je Juraj Drašković, biskup i kardinal oko čijeg se odgoja mnogo brinuo Juraj Utišinović.²⁵

Tri Jurjevra brata bila su prema njegovim riječima: Nikola; vrlo vješt vojnik, Matija, književno dobro poučen; i Jakov, koji se u obrani Beograda istaknuo kao jedan od zapovjednika tvrđave i ondje poginuo god. 1521. Nikola i Matija umrli su naravnom smrću.²⁶

Životopisci Jurjevi spominju da je veoma rano pošao na dvor Ivana Korvina, hrvatskog bana.²⁷ Razloge je teško pouzdano utvrditi, ali jamačno je I. Korvin želio pomoći svome ratniku plemću, Jurjevu ocu, u odgoju djece. Na Korvinovu dvoru ostao je 13 godina i obavljao

je poslove navlastite svojoj dobi. Kad je pak god. 1502. prešao na dvor Korvinove majke Hedvige zabilježeno je da se isticao „pokornim, čednim i čudorednim čistim značajem; a odličan je bio već svojom osobom, svojim radom i ponašanjem svojim.“²⁸ U svojoj 22. godini života god. 1504. stupio je u službu erdeljskog vojvode i kneza Ivana Zapolje.²⁹ Pod vodstvom svoga kneza Juraj Utišinović „uvježba se u znanosti vojnoj, te ubere za vojnom polju prve lovorike ... jer bijaše srca junačkoga i svagda na boj spremna (...), za malo vremena napredovao (je) na zapovjedništvo sve većih vojnih odjelah te bijaše već zapovjednikom čitava konjičtva.“³⁰

Nema podataka u arhivskoj sačuvanoj gradji zašto je Juraj Utišinović napustio vojništvo i povukao se u pavlinski samostan sv. Lovre u Budimu.³¹ Zabilježeno je međutim, u pavlinskim ljetopisima da je u samostanu Bl. Djevice Marije u Ladi na rijeci Šaju³² proveo godinu svoga redovničkog novastva i u dvadesetčetvrtj godini života (1506.) položio zavjete.³³ U taj samostan povlačio se Brat Juraj i kasnije.³⁴ U ondašnjoj matičnoj kući pavlinskoj, u spomenutom samostanu sv. Lovre kraj Budima,³⁵ svršavao je Brat Juraj dio svojih nauka, a zatim je poglavarstvo reda postavilo ga za priora u Częstochowi.³⁶ Ondje je stekao ugled, poglavito među plemićima.³⁷ Zatim je opet priorom u Ladi na Šaju.³⁸ U tom samostanu susreli su se ponovno Ivan Zapolja i Brat Juraj, nakon što je Zapolja u borbi s Ferdinandom Habsburgom izgubio prve bitke te zatražio utočište u spomenutom samostanu.³⁹ Uz pomoć Brata Jurja krenulo je Zapolji na bolje i četrnaest godina vodio je spretni i vječiti redovnik poslovima Zapoljina dijela hrvatsko-ugarskog kraljevstva.⁴⁰

Ivan Zapolja našao je u Bratu Jurju svoga suradnika i pomagača, a on je pak uveden među velikaše (Johannes rex Fratrem Georgium imprimis ad ordinem magnificorum (...) evexit,⁴¹ stekao je slavno ime, veliki ugled,⁴² Nakon što je ubijen bio velikovaradinski (Nagy Várad) biskup Mirko Čibak (Czibak Imre) god. 1534. imenovao je Ivan Zapolja za njegova nasljednika Brata Jurja, a takodjer i svojim pokladnikom.⁴³ U jednom pismu Ivana Wese, nadbiskupa lundenskog caru Karlu (Veliki Varadin, 20. kolovoza 1536.) zabilježeno je, da je Ivanov pokladnik u dobroj snazi „te da ima s čim, ako bude potrebno braniti državu, dok Ferdinand vazda trpi. oskudicu.“⁴⁴

U sukbu Ivana Zapolje i Ferdinanda oko prijestolja zaslugom Brata Jurja sklopljena je nagodba i mir (30 točka ugovora), 24. veljače 1538.⁴⁵ Kad je pak Ivan Zapolja umro 21. srpnja 1540. ostavio je iza sebe netom rođena sina (rodio se dva tjedna prije očeve smrti) i udovicu Izabelu Poljsku. Oporučno je odredio za svoga građanskog nasljednika i štitnika maloljetnu sinu Brata Jurja.⁴⁶ Tako se sva građanska vojna i crkvena vlast našla u rukama Brata Jurja. Nakon dvadesetak godina samostanskog a redovničkog života postao je Brat Juraj

u bijeloj pavlinskoj odjeći ne samo locum tenens thesaurarius episcopus et iudex generalis, nego namjesnik i samostalni upravitelj Sedmogradske koga su u složenim i sumornim vremenima⁴⁷ njegovi podložnici voljeli i bili mu odani.⁴⁸

Vrstan ratnik i vojskovođa Brat Juraj je učinio sve što je znao i mogao da se ispune uvjeti sklopljenog mira između Zapolje i Ferdinanda,⁴⁹ zatim između Izabele i Ferdinanda, te sačuva zemlju kojom je upravljao od prolijevanja krvi. Njegova je zasluga što je došlo do pomirbe i nagodbe između Izabele i mladog joj sina Ivana Sigismunda te kralja Ferdinanda prema kojima su jugoistočna Ugarska i Sedmogradska došle u ruke Habsburgovaca.⁵⁰

U složenim prilikama, u spletu nesporazuma, nečasnim spletkama Brat Juraj je brižno i znalački obavljao svoje poslove: vojevao je protiv Turaka, trsio se oko boljeg položaja kmetova te je skoro sedam desetljeća svoje životne dobi ispunio uspješnim podvizima. Priznanja što ih je stekao okrunjena su imenovanjem kardinalom. Već se iz pisma poglavara pavlinskog reda (25. svibnja 1549.) moglo zaključiti da ga papa želi imenovati najvišim dostojanstvenikom.⁵¹ I doista, imenovan je Brat Juraj kardinalom god. 1551., a vijest je primio na putu dok je s vojskom prolazio dolinom rijeke Moriša.⁵² Nažalost, kardinalskim grimizom nije se Brat Juraj nikada ogrnuo, jer je umoren 17. prosinca 1551. u svom gradu Alvincu.⁵³

Na pitanje zašto je Brat Juraj umoren, nije jednostavno odgovoriti. Neki misle da „Utišinovićeve najveće krivice bijaše, da je povjerenu zemlju erdeljsku suviše ljubio. On bijaše najmudriji tadašnji diplomat u Ugarskoj”.⁵⁴ Međutim, čini se takva prosudba dopadljivo, ali mučenička smrt Brata Jurja ima dublje korijejenje u društvenim odnošajima njegova doba.⁵⁵

Pavlin i biskup Brat Juraj u žarištu zbivanja

Juraj Utišinović ušao je veoma rano u društveni život, sudjelovao je u njemu punim srcem i svim svojim umnim i tjelesnim sposobnostima. Životopisac M. Horváth misli da su dvije značajne crte u Utišinovićevu životu: žarko domoljublje i težnja za velikim djelima.⁵⁶ Čini se, međutim, da je Brat Juraj imao iznimno tankočutan osjećaj za slobodu i pravdu. Sva njegova djela, zauzetost, naponi i skrb imaju obilježje goleme težnje za slobodnim i pravednim životom malih, bezimnih ljudi koji su pred naletom Turaka, u sukobima oko prijestolja živjeli svoj skromni život, svagdašnjicu, koja je tražila iznimne napore da se prožive dani s mnogo pogibelji a malo radosti. Jamačno je Juraj Utišinović ponio iz svoga kršnog dalmatinskog zavičaja sućut prema stradalnicima i izoštreni smisao za snalažljivošću u vrtlogu zbivanja.

Međutim, kad je obukao pavlinsku redovničku odjeću, kad je stekao lijepu naobrazbu, slovio je Brat Juraj ne samo kao vrstan prior u Czegstohowi, Ladi na Šaju, nego i kao čovjek lijepa govora koji je poznavao osim hrvatskoga još poljski, mađarski, njemački i rumunjski, a poglavito klasični latinski jezik. Svojim podrijetlom, privlačnom pojavom i ugledom raspravljao je o bojevima, razgovarao o teškoćama. Kad se pak ponovno susreo s Ivanom Zapoljom u Ladi, pred Bratom Jurjem otvorila se širom vrata u vrtlog povijesti.⁵⁷ Kad ga je pak njegov negdašnji knez, zatim okrunjeni vladar Zapolja imenovao biskupom velikovaradinskim, zapovjednikom više gradova, savjetnikom i rizničarom, Brat Juraj je prihvatio svoju povijesnu ulogu s punom odgovornosti. Povjesničar Vj. Klaić pak ističe: „Taj umni muž, koji je u jedan mah vršio službu pokladnika, namjesnika i zemaljskog suca imao se boriti ne samo protiv vlastohlepne kraljice (udovice Ivana Zapolje, A.S.) ... nego i protiv njezina rodjaka Petra Petrovića, koji mu je zavidjao i otimao se o njegovu mjesto.”⁵⁸

Juraj Utišinović je doista ušao u vrtlog povijesti ne kao rubni sudionik nego kao pokretač i graditelj; činio je „čudesa hrabrosti zaodijevajući se u boju čeličnim oklopom ili zelenom kabanicom vojničkori preko bijele mantije pustinjaka pavlinskog”, kako je to zabilježeno u njegovu životopisu.⁵⁹

Silnim zamahom počeo je Brat Juraj društveni rad u zreloj muževnoj dobi približujući se punom petom desetljeđu svoga života, kako je već spomenuto. Uključio se najprije u borbu oko prijestolja kao dosljedni privrženik Zapoljin, zatim se zalagao oko pomirbe i nagodbe između kraljeva, a kad je umro Ivan Zapolja nastavljao je braniti probitke malodobnog Ivana Sigismunda i majke mu Izabele; no uvijek u pogibelji da Turci odlučno učine Sedmogradsku turskim pašalukom, U svim tim složenim prilikama Brat Juraj djeluje veoma živo, ali razborito, obučen u pavlinsku odjeću i s jednostavnim potpisom redovnika. Čini se zato potrebnim odbaciti mišljenje o tobožnjoj težnji Brata Jurja da bude vladar i samodržac.⁶⁰ Većina pisaca ne osporava istinu, da je i kao velikovaradinski biskup i državni rizničar živio istim jednostavnim životom kao i dok je bio redovnikom. Vojnici koji su potjecali iz puka i svi obični ljudi štovali su ga; doduše, visoko plemstvo ga je ubilo, ali puk mu se molio.⁶¹

Međutim, treba najprije upozoriti da je bilo zabuna među starijim piscima oko redovničke pripadnosti Jurja Utišinovića. Na to je upozorio Nikola Benger, koji je utvrdio odakle ta zabuna. Budući da su prvi pavlini obdržavali pravila sv. Benedikta⁶² ubilježili su neki pisci Brata Jurja među benediktince zanemarujući činjenicu da su prvi pripadnici „kongregacije sv. Pavla”⁶³ prvog pustinjaka” utemeljene god. 1215. u Ugarskoj, prihvatili spomenuta benediktinska pravila. Pisac pavlinske povijesti N. Benger odlučno odbacuje takovu zabunu

(testes ejusce rei sunt patrii scriptores Istvánffius (...), aliisque, tanto amplius fidem meriti, quanto rerum patriarum magis gnari).⁶⁴

Već je spomenuto da je Brat Juraj bio redovnički poglavar u Czeŝtochowi i Ladi na Šaju, ali u njegovu revnost oko redovničkog života i bogoslužja treba pribrojiti značajno djelo koje u silovitim gibanjima reformatorskog pokreta i širenja protestantizma reljefno ističe redovništvo i privrženost Crkvi pavlina i biskupa Jurja Utišinovića.

To je rimski misal koji je objelodanjen god. 1537, u Veneciji pod naslovom:

Missale novum juxta ritum modumque sacri ordinis fratrum eremitarum divi Pauli rimi eremitaee, a mendis omnibus expurgatum, accentibusque veris, et marginale cottacione locorum aptis imaginum figuris interpositus illustratum. Restitutum, autem ubi mutilium erat impensis reverendissimi domini fratris deligentia excusum in gratiam ejusdem ordinis Subnectitur dein Iconismo: Venetiis in officina Lucae Antonii Juntae, anno a Christo nato 1537.⁶⁵

U prvi mah može se učiniti suvišnim spominjati puni naslov misala. Ali ovo djelo ima iznimno značenje kao bogoslužni priručnik, ali više pomaže utvrditi koliko je Brat Juraj bio zauzet oko bogoslužja u svome Redu: očistio je i providio potrebnim ispravcima tekst, uresio knjigu, a sve to učinio je kao pripadnik pustinjačkog pavlinskog Reda, koji je divino favore bio biskupom velikovaradinskim. Koliko se god činilo, da je u XVI. stoljeću bio običaj uresiti naslovnu stranicu objelodanjene knjige brojnim podacima i osobnim pridjevima, naslovima sastavljača i nakladnika, u naslovu ovoga misala Utišinovićeve suzdržano zabilježeno je sve što potvrđuje njegovu revnost oko knjige i redovničkog bogoslužja.

Isticanje pak u naslovu biskupstva Brata Jurja ima svojevrsno značenje i potvrđuje da je doista bio poglavar biskupije velikovaradinske. Neki su naime pisci postavili pitanje njegova biskupskog posvećenja.⁶⁶ Medjutim, M. Horváth bilježi da je svakoga dana pribivao misi, obdržavao je crkvenu stegu, postove, redovito je molio časoslov, revno je propovijedao i bio je dobar ispovjednik.⁶⁷ Potvrda o njegovu biskupsku posvećenju nije zabilježena u do sada poznatim ispravama, ali je iz svih podataka očito da je bio svećenikom uzorna života.

Brat Juraj, pavlin i biskup, bio je u žarištu zbivanja što potvrđuje i pismo pape Julija III. upućenog 20. srpnja 1551. iz Rima Bratu Jurju. Papa u njemu ističe zauzetost i borbu Jurjevu „in turbulentissimo istius provinciae tumultu”, potvrđuje vjernost i postojanost u katoličkoj vjeri: „tua in catholica religione tuenda fides atque constantia” te razboritost u postupcima (tua

prudencia).⁶⁸ Na čelu velikovaradinske biskupije bio je branitelj katoličanstva „ad ultimum usque spiritum tam armis, quam consiliis illibatam conservavit”, sačuvao je do zadnjeg daha vjeru savjetima i oružjem, kako spominju pisci,⁶⁹ Ističu pisci takodjer, da se za života Brata Jurja razvijala vjera u onim krajevima (Quam diu Georgius Monachus vixit, una in ea aregione vivit religio).⁷⁰

U doba Brata Jurja trebalo je sačuvati Sedmogradsku kojom je upravljao od Turaka. U nezavidnoj igri s vještim i moćnim protivnikom upravitelj Erdelja u bijeloj redovničkoj odjeći uspio je svoje područje sačuvati i zaštititi puk pa ga onodobni latinski pjesnik veliča, da je bio stup čitavog kraljevstva i pobjednik kod Segedina.

Qui columen xegni totius hujus erat,
Turcica tota manus Segedini moenia caepit...⁷¹

U sukobu dva svijeta, dvije vjere, dvije vojske našli su se sučelice dva čovjeka skoro istoga zavičaja: Juraj Utišinović, sin oskudnog dinarskog krša i beglerbeg Mehmed Sokolović, dijete bosanskog vilajeta; obojica iznimno sposobni, graditelji povijesti u sudaru i lomovima. Juraj Utišinović Martinušević sačuvao je u sebi djedovsku vjeru i ponio je sobom kroz život prihvaćajući redovništvo⁷² i crkvene službe i časti. Sokolović je pak djetinju vjeru zamijenio novom i kroz rodni zavičaj prošao kao predvodnik osvajalačkih četa. Medjutim, Brat Juraj je u sukobima i okršajima s Turcima bivao pobjednikom dok ga zavist Ferdinandovaca nije pokosila u vlastitom domu; Turci se nisu domogli njegove glave, ali su ubojice poslale kralju Ferdinandu redovnikovo odrezano uho.⁷³

Prema Ivanu Zapolji sačuvao je Brat Juraj svoju odanost do kraja kraljeva života,⁷⁴ a kad su opći probici bili u pogibelji, odlučno je zagovarao pomirbu između suparnika oko prijestolja.⁷⁵ Kada je pak Zapolja umro Brat Juraj se odlučno zalagao za prava kraljice Izabele i malodobna joj sina Ivana Sigismunda.⁷⁶ Nije ta zauzetost bila bez teškoća, ali u tome je ostao uporan, dosljedan.⁷⁷

Brat Juraj nije bio pristaša Ferdinanda Habsburga⁷⁸ i prišao mu je nakon što je razmislio o kraljevoj vojnoj snazi koja bi mogla jamčiti sigurnost Ugarske i Sedmogradske.⁷⁹

Kad je odlučio prići Ferdinandu učinio je to s punom odgovornosti i poduzeo je sve da ga erdeljski staleži priznaju kraljem,⁸⁰ te se svi zajednički odupru turskim osvajačima. Ali Brat Juraj ni tada ne zaboravlja da je skrbnik Zapoljina sina Ivana Sigismunda pa u posljednjoj godini života (4. veljače 1551.), svjestan obveza iz velikovaradinskog ugovora, želi znati: „quid Majestas vestra cum filio regis facere velit.”⁸¹ Medjutim, sprega s Ferdinandom nije bila uspješna: nepovjerljiv i

sumnjičav kralj nije vjerovao Bratu Jurju, u spletkama i zavisti nije razlučio istinu od potvore što je sve vodilo k povjerljivom nalogu Ivanu Krst. Castaldu da se Fratra ukloni, „ako se stvari inače ne može pomoći“.⁸²

Tako je u dvije godine (1550. i 1551.) glava sedamdesetgodišnjaka bila određena za žrtvu. Izričito ju je zatražio sultan svojim fermanom upućenom krajem srpnja 1550. kraljici Izabeli, velikašu i rođaku joj Petru Petroviću i staležima. U njemu optužuje Brata Jurja za proigrano povjerenje; spreman je mladoga princa učiniti moćnim kraljem (Ivana Sigismunda), ali traži glavu redovniku.⁸³

U dvadesetak godina svoga državničkog djelovanja bio je Brat Juraj u žarištu zbivanja: u sukobima oko

hrvatsko-ugarskog prijestolja, u otporu i vojnim pohodima protiv Sulejmanovih prodora i osvajanja, u borbi za što puniju nezavisnost Sedmogradske i bolji život žiteljstva na području kojim je upravljao. Međutim, u križanjima raznih interesa, u nemilosrdnim sukobima Brat Juraj uzdigao se do veličine graditelja povijesti svojim iznimnim sposobnostima, ratnom vještinom i uspješnom, spretnom ulogom pomiritelja. Značajna je zato papina izjava na glas o umorstvu Brata Jurja: „Je li moguće (...) da bi redovnik, svećenik, biskup o kome se svagda znalo, da je čestit, pobožan, savjestan: sad najedared zadnjih dvajuh mjeseci svoga 70-godišnjeg života zločincem postao.“⁸⁴

Bilješke:

¹ Literatura o Kamičcu (Kamičak): OG. UTJEŠINOVIĆ, Životopis kardinala brata Gjorgia Utišinovića, prozvanoga Martinusius, Rad JAZU, br. 53, Zagreb 1880. – P. BAČIĆ, kamičak (...) Jadran, Split, 1923., 6, 2; 7, 2; 8, 2, 9, 2. – K. STOŠTĆ, Rijeka Krka, Šibenik, 1927. – N. PULIĆ, Krkom uzvodno, Šibenik, 1966., 177. – N. KLAIĆ, Izvori za hrvatsku povijest do god. 1526. Zagreb, 1972: 203. – A. MILIN, Kamičak, Miljevci, III. (1979.), 2, 5–8. (A. Milin je pseudonim Andjelka Mijatovića). – S. GUNJAČA, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, IV. Zagreb, 1978., 26–7, 193.

² A. MILIN, Kamičak, 5.

³ Usp. (***) , Kratki pogled u povijesti Miljevaca. Miljevci, I. (1977.), 1, 10. – usp. Ivan Bani Samodol, Nelepići na Miljevcima. Miljevci, II. (1978.), 2, 10–11. – J.A. SOLDO, Miljevački kraj – djedovina Nelipića, Miljevci, 19–27.

⁴ Ondje. – A. Milin, nav.dj., 5.

⁵ Ondje.

⁶ A. Milin, ondje.

⁷ N. KLAIĆ, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb, 1976., 601. – U povelji kralja Ludovika knezu Ivanu potvrđuje se „da za vječno drži i ima kao svoje nasljedno pravo (...) nasljedni castrum Kamičac, koji je nedavno sagradjen na njegovu nasljednom posjedu ...“

⁸ A. MILIN, nav.dj., 6.

⁹ S. GUNJAČA, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, IV. Zagreb, 1978., 26–7.

¹⁰ UTJEŠINOVIĆ-OSTROŽINSKI, O. Životopis kardinala brata Gjorgia Utišinovića, prozvanog Martinusius, Rad JAZU br. 53; Zagreb, 1880., 10.

¹¹ Usp. članak spomenutog pisca u listu Jadran, Split,

1923., 6, 2; 7, 2; 8, 2.

¹² Ondje (o piscu Petru Bačiću usp. članak pod istim naslovom u listu Miljevci, I. (1977.), 1, 13. autor je Ante Čipčić).

¹³ Usp. Haus-, Hof-, Staatsarchiv, Wien; Allq. Akten, Fasz. 75 – (Kratice StA + broj fascikla + str.). Najčešće se Juraj Utišinović spominje kao Frater Georgius, zatim Martinuzzi. T. HERES, Utišinović ili Utišinović? Miljevci, VI.(1982.) i (10). 19–20. Na str. 19. doslovce: „Suvremenici Jurjevo prezime pišu: MARTINSIUS (Thuanus, Baronius, Jovius Nucerinus), UTISENITIUS (Istvánffy), Utisenius (Antun Vrančić), Utisenich (Arhiv Hrvatske u Zagrebu), Croatia delli UTISENOVICH (talijanski rukopis u bečkoj carskoj dvorskoj knjižnici iz god. 1552.–1553.), UTESENOVICH (obiteljski spomenici porodice Drašković). Kasniji povjesničari pišu ga: UTISENICS (Szalay, 1860), UTYESZENICH (m. Horváth, 1868.), UTYESENICH (I. Magy, 1865.), UTHYSENICSH (Fessler, 1823.), UTISSINOVICH (Krcelić, 1770.), Georgius MARTINUSTUS alias UTISINOVICH Croata (F. Orosz, 1747.), UTISSINOVICH alias MARTINUSIUS (Benger, 1742.), UTISENOVICH IUS (Farlati), UTISENOVISKI (Bechet, 1771.), UTISSENOVICH (Siebmacher, 1730.), MARTINUZZI (J.v. Hammer–Purgstall, 1528.).

U svojim pismima Juraj se obično potpisivao kao Frater Georgius Eremita (Brat Juraj Pustinjak) ili kao H(eremitarum) Frater Georgius Episcopus Varadiensis. Pisma koja su drugi pisali Jurju naslovljena su bila samo na „Brata Jurja“ Frater Georgio) uz naznaku crkvenog dostojanstva. Juraj se, koliko je meni poznato, ni na jednom mjestu nije vlastoručno potpisao svojim prezimenom što je u njegovo doba bio opći običaj“.

¹⁴ Usp. Vat. arhiv, Acta vicecancellari, 7. – Eubel, C.,

- Hierarchia catholica medii aevi. Monasterii, 1910., 35.
- ¹⁵ Usp. Vj. KLAJČ, Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973., 71–312.
- ¹⁶ Usp. Bilj. 25, 26.
- ¹⁷ M. HORVÁTH, Utyeszenich Fráter György élete. Pest, 1872. 57: „a Martinuzzi nevet, melyet neki az újabb kor szeret adni, egykorú okmányban soha sem olvastam” – prezime Martinuzzi koje mu se u novije doba rado daje, nisam u davnim ispravama nikad pročitao. (Ovakvo mišljenje ne može se prihvatiti, jer doista u starim spisima više puta je zabilježeno Martinusius, Martinuzzi).
- ¹⁸ T.J.H. MAR, Stablo s dubokim korijenima. Miljevci V. (1981.) 2 (9), 11–12.
- ¹⁹ Juraj Utišinović imao je prema A. Vrančiću osam godina kad je napustio zavičaj. Usp. Milin A., Juraj Utješinović (...), Miljevci, III. (1979.), 1, 6. – prema A. Vrančiću, Horváth, M., nav.dj., 6.
- ²⁰ A. HUBER, Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand I. im Jahre 1551. und Bruder Georgs Ende. Wien, 1889., piše „Sein Familienname ist Utyeszenich, wie wir aus einem Briefe an seinen Landsmann Verancius erfahren, der öfters, zuletzt in Mon. Hung. SS. 9, 183 und bei Utješinović aa. o. Urkundenbuch, S. 1 abgedruckt worden ist. Patrem habui Gregorium Wthyszenith, matrem vero Annam ex veteri et nobili prosapia Marthinesevitorum natam (...) Veracius nennt ihn in seinen Briefen immer mit lateinischem Ausgange Utissenisius”. – Usp. Pray, G., Epistolae procerum, 2, 301.
- ²¹ M. HORVÁTH, nav.dj., ondje, dopušta dvije godine rođenja: 1484. i 1482. – Medjutim, Juraj Utišinović se rodio god. 1482, što slijedi iz niza drugih djela, kao i iz slijeda drugih páuzdanih podataka iz njegova života.
- ²² Pismo L. Lékaija, prvostolnika madžarskog i ostrogonskog nadbiskupa nalazi se u župskom Arhivu na Miljevcima.
- ²³ A. MILIN, Juraj Utješinović, 5. – Horváth, A., nav.dj., ondje.
- ²⁴ M. HORVÁTH, nav.dj., 6.
- ²⁵ L. SZABÓ, Utješinović u Madžarskoj. Miljevci, IV. (1980.), 2, 12.
- ²⁶ Ista djela, ondje.
- ²⁷ M. HORVÁTH, ondje. – Milin, A., ondje (oba pisca preuzimaju podatke prema podacima A. Vrančića).
- ²⁸ O. UTJEŠINOVIĆ, Životopis kardinala brata Gyorga Utješinovića (...). Rad JAZU, 53. – Milin, A., ondje (citati iz spomenutog djela).
- ²⁹ Ivan Zapolja, erdeljski vojvoda i knez, podrijetlom iz Slavonije, nazvan tako po svome posjedu Zapolje. Nakon bitke kod Mohača (1526.) jedan od dvojice izabranih kraljeva uz koga je bilo sitnije plemstvo.
- ³⁰ Usp. Bilj. 28.
- ³¹ M. HORVÁTH, nav.dj., 7: „Buda mellett sz.Lőrincz zárdájában a pálos remeték szerzetébe lépett” – usp. Pray, G., Annal, V., 271. – Orosz, F., Synopsis annalium eremiconobitorum ff. eremitarum ordinis s. Pauli (...), 1747., Catalogus 388–392. – Barabás, S., Fráter György életrajza. Pozsony–Budapest, 1885., 2.
- ³² L. SZABÓ, Utješinović u Madžarskoj, Miljevci, IV.(1980.), 2(7), 10–12. – Već je spomenuto da se naselje nalazi nedaleko Miskolca te da je spomenuti samostan star šest stoljeća.
- ³³ Usp. L. SZABÓ, nav.dj., ondje. – Kisbán, L., A magyar Pálosrend története. Budapest, I. (1938.), II. (1940.).
- ³⁴ L. SZABÓ, ondje.
- ³⁵ Za boravka u Budimpešti, ožujka 1982. dobrotom Szabó Lászla vidio sam tlocrt samostana sv. Lovre kraj Budima, izradjen prema iskopavanjima arheologa Zolany Lászla. Bio je to golemi samostan kojega su Turci zapalili i razorili. U njemu je boravilo izmedju 300–500 redovnika.
- ³⁶ M. HORVÁTH, nav.dj., 8. P isac ne spominje godinu.
- ³⁷ Isto djelo, ondje.
- ³⁸ L. SZABÓ. Spomen na brata Jurja u Čenstohovi. Miljevci, IV. (1980.), 1, 14–17.
- ³⁹ Al. HUBER, Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand I. (...), 6: „hatte er, als Johann im Frühjahr 1528 nach Polen vertrieben worden war, bei den Ungarn mit grössten Eifer für die Wiederherstellung desselben gewirkt ...”
- ⁴⁰ M. HORVÁTH, nav.dj., 29: „Ő volt ezentúl a sarkpont, amely körül János udvarának s kormány politikájának történelme forgott”. – Szabó, L., Utješinović u Madžarskoj, 11.
- ⁴¹ G. PRAY, Epist. proc., 2, 381.
- ⁴² N. TSTVÁNFFY, Hist. de rebus Hungaricis, XII., 1, 128. (Georgii monachi iam tum apud Johannem celebre nomen, magna auctoritas).
- ⁴³ M. HORVÁTH, nav.dj., 26. – Prav, G., Epist. proc. 2, 48 u pismu Valentina Farkaša upućenom Tomi Nádasdyju: „Nos fame perimus, quia bonus eremita non permittit fruges transire Danubium (...) Eo thesaurisante conficietur infelix haec patria”.
- ⁴⁴ M. HORVÁTH, nav.dj., 26–27. – Pisma I. Wese kralju Ferdinandu (Vel. Varadin, 6. kolovoza 1536.) i caru Karlu (20. kolovoza 1536.) oko pomirbe izmedju I. Zapolje i Ferdinanda čuvaju se u Arhivu u Bruxellesu sto djelo, 71–73. Mir izmedju protivnika sklopljen je u Velikom Varadinu. Usp. Lanz, G., Correspondenz des Kaisers Karl V., – 2, 242, 246, 253.
- ⁴⁵ A. HUBER, nav.dj., 6 (486). Pisac bilježi iz korespondencije cara Karla misao o moći Brata Jurja „ohn dessen Gegenwart in Reiche nichts geschehen könne, der allein alles vermöge.”
- ⁴⁷ M. AUBERMAN, Fráter György Alvinczen. Budapest, 1899., 4: „szomorú időben, szomorú előjelek után ...”
- ⁴⁸ J. JORDÁKY, Werböcz és Martinuzzi, Kolozsvár, 1945., 22: „A krónikák szerint a székelyek nagyon szerették őt” (Sekelji su madžarski stanovnici

- Sedmogradske).
- ⁴⁹ A. HUBER, nav.dj., 6–7: „Georg setzte sich alles in Bewegung um die Unterhandlungen zu verteilen, welche Ferdinand mit Zapolya's Witwe Isabella von Polen über die Ausführung des Grosswarderiner anknüpfte”.
- ⁵⁰ A. SOMOGYI, *Historia rerum Ungaricarum et Transylvanicarum 1490–1606. Scriptores rerum Transylvanicarum II. Nagyszeben 1799–1844.* – Bíró, K., *Képek Erdély múltjából.* Kolozsvár, 1937. – Bucholtz, F.B., *Geschichte áer Regierung Ferdinand I (mjesto ?) 1836., 7, 240–290.* – Kosáry, D., *Hogyan került Magyarország a Habsburg monarchiába? Historia II. (1950.), 3–4.*
- ⁵¹ Grgur, poglavar Pavlina između ostalog piše: „(...) Consequutus nonque est eam dignitatem in hoc lapso paschate, quando fama erat (non vana, loquor) et Rev. Dom. Vestram cardinalem colari ...”, usp. Károlyi A. *Codex (...)*. 184, br. 117.
- ⁵² Usp. Pismo kralja Ferdinanda, 30. listopada 1551., iz tabora Jéfö – Károlyi, Al, *Codex (...)*, 319.
- ⁵³ A. BECHET, *Histoire du ministère du cardinal Martinusius (...)*. Paris, 1715., 416–418.
- ⁵⁴ I. KUKULJEVIĆ, *Glasoviti Hrvati i Zagreb, 1886., 77.*
- ⁵⁵ A. HUBER, nav.d., 5(485) u raspravi o Bratu Jurju ističe da u povijesti ima razdoblja kad vrijedi načelo, da je dopušteno sve što služi svrsi; ta su razdoblja u kojima se himba i kršenje zadane riječi, te mučko ubojstvo ne drže nečasnim.
- ⁵⁶ M. HORVÁTH, nav.dj., 14. – pisac misli da su „žarko domoljublje i žarka težnja za velikim stvarima” bili vrela i poticaji u svakom njegovom većem djelu.
- ⁵⁷ Ondje.
- ⁵⁸ Vj. KLAIĆ, *Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973., 230.*
- ⁵⁹ A. MILIN, nav.dj., 6 prema životopisu Utješinovića Ostrožinskog Ognjoslava.
- ⁶⁰ usp. *Archiv für Kunde Österr. Geschichtsquellen, 22, 175.*
- ⁶¹ J. JORDÁKY, nav.dj., 22. – Isti pisac zaključuje da je prema podacima Utješinovićeve suvremenika bio čovjek koga se današnjim riječnikom naziva demokratom.
- ⁶² Benedikt, sveti (Benedictus – blagoslovljen). Osnivač benediktinskog reda u VI. stoljeću. U mladosti je pošao među pustinjake te je uzornim životom privukao mnoge učenike. Napisao je pravila za zajednički život i razdijelio učenike u dvanaest samostana s opatom (nadstojnikom) na čelu svakoga. Temeljno pravilo (Regula) napisao je u Monte Cassinu, a ono je bilo također vodič za većinu zajednica zapadnog monaštva. Benediktinci su kao red osnovani god. 528. Uz uobičajena tri redovnička pravila polazu i četvrti – stabilitas loci – stalnost mjesta – što znači da će živjeti sav život u jednom samostanu. Geslo im je „Ora et labora” – moli i radi. U nas je prvi samostan osnovao knez Trpimir god. 852. u Rižnicama iznad Solina.
- ⁶³ Pavao Pustinjak, sveti (Paulus, primus eremita). Kao mladić živio je u Egiptu, u Tebi (Tebaldi). Za Decijeve progonstva sklonio se u pustinju. Ondje, je ostao devdeset i osam godina, a prema legendi za sve to vrijeme dolazio mu je gavran i donosio pola kruha. Pri. družio mu se sv. Antun opat, a kad je Pavao umro, dva su lava – prema predaji – pritekla u pomoć Antunu da mu iskopa grob. – Pavlini (paulini) su najprije pustinjački, a zatim samostanski red. Osnivač im je Pavao Pustinjak, a jamačno je najstariji samostan njihov u Hrvatskoj bio onaj u Dubici, osnovan god. 1244. Zadužili su hrvatski narod iznimnom kulturnom djelatnošću
- ⁶⁴ N. BENGER, *Annalium eremi – coenobiticorum ordinis s. Pauli I. Eremitae, Posonii, 1742, str. 092* doslovce na latinskom jeziku: „Quod autem Martinusium professione fuisse Benedictinum nonnulli scribant cum allegato Florimundo Raemundo, hic error inde probabiliter manavit, quod quidam sparserint Cinter quos Ascanius Tamburinus tomo 2. de jure Abbatum, Disp. 24 quaest. 5.) congregationem S. Pauli primi Eremitae Patachii in Hungaria Anno 1215. plantatam, vivere sub Regula S. Benedicti, atque ita decepi, MARTINUSIUM quoque PAULINAE professionis virum putaverint ad Ordinem pertinere Divi Benedicti, Caeterum enim Purpuratum hunc Praesulert ex Ordine suisse nostro, clariora sunt documenta, quam ut in dubium jure vocari queant. Nam praeter prisca Ordinis nostri monumenta, testes ejusce rei sunt patrii scriptores Istvanffius. Author Purpurae Panonicae, aliique, tanto amplius fidem meriti, quanto rerum patiraum gnari. Ex scriptoribus etiam exteris accuratiores idipsum testati sunt, veluti Onuphrius Panvinius in *Historia Romanorum Pontificum*”
- ⁶⁵ N. BENGER, nav. dj., 193. Pisac navodi puni naslov misala kao dokaz pripadnosti Brata Jurja pavlinskom redu: „Argumentum insuper est proprium olim Ordinis nostri Missale impensis ejusdem Georgii Martinusti anno Christi 1537. Venetis excusum, quod hodieque in Monasterio Rannensi conservatum...”
- ⁶⁶ M. HORVÁTH, nav.dj., 384.
- ⁶⁷ Ondje.
- ⁶⁸ A. KÁROLYI, *Codex epistolaris fratri Georgii str. 253.* Nakon uobičajenih riječi pozdrava papa Julije III. piše: „Cum antea perspecta nobis esset tua in catholica religione tuenda fides atque constantia, non mediocriter quam de tua prudentia ac pietate opinionem semper habuimus, nuper confirmarunt litterae et nuncii, ex quibus intelleximus te in turbulentissimo istius provinciae tumultu cum charissimo in Christo filio nostro rege Romanorum (i.e. Ferdinando, A.S.) omnes vires opesque tuas ad optimam causam defendendam contulisse ...”
- ⁶⁹ N. BENGER, nav.dj., 195. VIII. „Georgius Martinusius Transylvaniam, vera in Deum religione Hungariae

conjunctam, ad ultimum usque spiritum tam armis quam consillis illibatam conservavit ...”

⁷⁰ Ondje.

⁷¹ Isto djelo, 197. stihovi su Gašpara Brushiusa u djelu *Prēmata de rebus Hungariae*.

⁷² usp. Bengier, N., nav.dj., Appendix, *Catalogus patrum generalium*, XXXIII.

⁷³ M. HORVÁTH, nav.dj., 361. – S. BARABÁS, nav.dj., 27.

⁷⁴ N. ISTVÁNYFY, *Lib. XII.*, 1, 128. – (Takodjer u već spomenutim djelima Bengera. Narabása, Vrančica i drugih pisaca).

⁷⁵ M. HORVÁTH, nav.dj., 71–73.

⁷⁶ Vj. KLAC, nav.dj., 231.

⁷⁷ Ondje: – L. JORDÁKY, nav.dj., 21. – Pray, G. *Epist. proc.*, 2, 48, 313, 381. – Huber, A., nav.dj., 4(484).

⁷⁸ A. HUBER, nav.dj., 6: „Dieser (d.h. Frater Georgius, A.S.) hatte zu den entschiedensten und thätigsten Gegnern Ferdinands von Österreich gehört”.

⁷⁹ A. HUBER, nav.dj., 7: „Der Mönch wollte offenbar die

Entscheidung hinauschieben bis sich herausstellte, ob der König eine Macht zusammenbrachte, welche hinreichend wäre, Ungarn und Siebenbürgen gegen die Türken zu behaupten.”

⁸⁰ Na saboru u Weissenburgu (Karlsburgu) u studenom 1547. na prijedlog Brata Jurja upućeni su poklisari caru Karlu V. i kralju Ferdinandu, koji su tada bili u Augsburgu, neka učine što mogu za spas Ugarske. – usp. Károlyi, A., *Codex ep.*, p. 174. – *Monum. comit. Transylvaniae*, 1, 230–238.

⁸¹ G. PRAY, nav.dj., 230.

⁸² usp. Vj. KLAIĆ, nav.dj., 233. („Ako se inače stvari ne može pomoći neka fratra (Jurja) preteče i neka ga radije makne s puta nego da čeka kako će ovaj izvesti svoje namjere protiv njega (Ferdinanda A.S.) na štetu države i cjelog kršćanstva”).

⁸³ G. PRAY, nav.dj., 2, 258. – Huber, A., nav.dj., 14–15. – *Monum. comit. Transylvaniae*, 1, 30.)

⁸⁴ A. MILIN, nav.dj., 8 (prema Ognj. Utješinoviću Ostrožinskom).

Utješinović (Fráter) György történelemformáló tevékenysége

A zágrábi egyetem professzora dolgozatának első részében az ismert pálos szerzetes életútját ismerteti. A Krka folyó menti Kamičak várában született (ott, ahol az utolsó horvát király, Petar Svačić) sokgyermekes, elszegényedett nemesi család sarjaként. Édesapja Korvin János harcosaként a török elleni harcokban esett el.

Arra is megkísérli a válaszadást a szerző, miért hagyta el az ígéretes katonai pályát György barát, miért öltötte fel a pálosok rendi ruháját, hogy azután hirtelen a rend priorja legyen Czesztochowában.

Szapolyai és Ferdinánd trónvillongásait György barát rátermettségének köszönhetően 30 pontból álló megálapodás követte, majd az 1538. február 24-én megkötött béke.

Martinuzzi György nem csak püspök és legfőbb bíró, hanem helytartó, önálló államférfi Erdélyben.

Zavaros körülmények között, tisztességtelen intrikák

és pletykák özönében György barát gonddal és hozzáértéssel végezte feladatait.

A kérdésre, vajon 1551. december 17-én saját városában, Alvincen miért ölték meg, a tanulmány írója a második részben keresi a választ.

„Utješinović legnagyobb bűne az volt, hogy túlságosan is szerette a rábizott Erdélyországot. Ő volt a legbölcsebb diplomata az akkori Magyarországon.”

A főnemesek ölték meg, a nép viszont imádta, a szultán külön fermánban (parancs, rendelet) kérte Izabella királynétól a barát fejét.

A tanulmány érdeme a történeti hitelességen túl az az igyekezet, ahogyan a szerző a bonyolult társadalmi viszonyok összekuszálódott szálait tárgyilagosan bontogatja.

Rajnic János